

Кучер С.Ф.,

к.е.н., доцент,

доцент кафедри економіки підприємства та економічної теорії,
Бердянський державний педагогічний університет

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ПРИМОРСЬКОГО МІСТА

Анотація. У статті розглядаються підходи до диверсифікації економіки приморського міста та основні напрями для стимулювання економічного і соціального розвитку приморських територій. У статті представлено взаємозв'язок соціального забезпечення, соціальних інвестицій і соціально-економічного розвитку приморського міста. Стаття розглядає реалізацію соціальних програм з метою диверсифікації економіки приморського міста.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, приморське місто, економіка приморського міста, заохочення, механізм, суб'єкти, інтереси, функції держави, місцеві органи влади.

Постановка проблеми. Диверсифікація економіки приморських міст України, як і розвиток приміських рекреаційних зон, – тема, що має велике теоретичне й практичне значення. Водночас процеси, що протікають тут, мають більшу тривалість, є комплексними і, як правило, виходять за рамки адміністративної відповідальності однієї територіальної громади.

Процеси урбанізації – одні з найбільш важливих соціально-економічних явищ, що зробили величезний вплив на весь хід історичного розвитку суспільства. Але в загальній теорії регіональної економіки як особливий напрям не виділено приміську економіку, яка сприятиме реалізації стратегії диверсифікації економіки приморського міста та інтенсифікації наукових досліджень у сфері вивчення соціально-економічних проблем приміських районів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам соціального інвестування в приморські території присвячені роботи таких вчених, як О.А. Ломовцева, С.Ю. Соболева [1], Р.А. Новікова [2], Д.О. Баюра [3], Н.Я. Яневич [4], Н.Ю. Салова [5].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Із розвитком міст Приазов'я та Причорномор'я пов'язане також і виділення таких специфічних видів діяльності, як рекреація, морська торгівля, оздоровлення та туризм, що приводить не тільки до інтенсивного зростання міського населення й корінної зміни у співвідношенні між сільським і міським населенням, але й до зміни способу життя людей, розвитку освіти й культури.

Мета статті. Головною метою роботи є дослідження варіантів диверсифікації економіки приморського міста.

Виклад основного матеріалу дослідження. У наш час приморські міста та міські агломерації домінують у рамках територіальної структури постіндустріальних країн, а їх роз-

виток – найважливіший аспект еволюції просторових структур. Більше того, економіка багатьох розвинених країн стоїть на порозі перетворення на чисто міську економіку.

Інтенсифікація процесу урбанізації у світовій економіці знайшла відбиття й у теорії – останнім часом різко збільшилося число наукових публікацій, у яких розглядаються проблеми соціально-економічного розвитку приморських міст. Більше того, можна говорити про появу особливого напрямку в загальній теорії регіональної економіки із власною проблематикою й специфічними методами й підходами до вирішення господарських проблем. Йдеться про економіку приморського міста.

Приморська територія залишається визначальним чинником економічного обміну і локалізації ринків, адже територіальна близькість об'єктів сприяє обміну і полегшує комунікацію. До того ж територіальна система як комунікаційне утворення забезпечує відтворення культурних цінностей та історико-культурних надбань, які надають територіальним спільнотам якості цілісної ідентичності [6, с. 19].

Міста, згідно з цією теорією, є носіями «економічної маси», за міру якої приймаються чисельність міського населення, обсяг промислового виробництва та інші показники. «Виникає визначена колізія інтересів, вирішення якої іноді перетворюється на важливу проблему» [7, с. 40].

За даними табл. 1 динаміка чисельності міського населення має тенденцію до зниження.

У зв'язку з цим процес розростання міст за рахунок все більшої концентрації населення й обробних галузей у придатних зонах – одна з основних тенденцій сучасного розміщення. Водночас для багатьох міст є важким використання тих можливостей, що відкриваються, тому що «ієрархія інтересів визначається соціальною структурою суспільства» [8, с. 174].

Концепція агломерації дає змогу пояснити багато аспектів функціонування соціально-економічної системи приміських районів, але, на жаль, далеко не все. Тим більше, що далеко не в усіх регіонах можна виявити об'єкти, які можна віднести до класу агломерацій. Зокрема, крім агломерацій, до класу локальних систем населених пунктів варто віднести групи компактно розташованих міських поселень, що утворюють менші за масштабом промислові вузли, а також групи поселень у курортних зонах. Як «ядро» цих систем, як правило, виступають великі й більші міста, які виконують функції щодо обслуговування виробництва й населення навколишніх населених пунктів.

Так, наприклад, на функціонування економіки м. Бердянська суттєвий вплив має природний та міграційний рух насе-

Таблиця 1

Динаміка чисельності населення м. Бердянська та Запорізької області, тис. осіб

Адміністративні одиниці	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік
м. Бердянськ	120,3	119,7	119,2	118,9	115,3	117,3	116,57
Запорізька область	1 801,3	1 792,3	1 785,9	1 781,1	1 766,9	1 754,6	1 740,9

Джерело: розраховано автором

лення (за даними табл. 2), що породжує безліч специфічних соціально-економічних й екологічних проблем як для самого міста Бердянська, так і для Бердянського району.

Однак вплив фактору близькості промислового м. Маріуполя на ефективність функціонування економіки Бердянська позначається не тільки на екології повітря, моря, але й в інших аспектах і відносинах: трудових, торговельних, виробничих. Істотний вплив на міську економіку мають зареєстровані на території Бердянського району численні підприємства та організації, які свою діяльність ведуть на території міста, а податки сплачують в районний бюджет, лікувально-оздоровчі установи, садово-городні товариства, що належать мешканцям і підприємствам м. Бердянська.

Під регіональними конкурентними позиціями розуміються процеси використання наявних на даній території сукупних факторів, які перетворюються на продукцію, роботи й послуги, що забезпечать території відмінні риси та особливості порівняно з іншими територіями, які є в зовнішній і внутрішній компетенції та в динамічних здатностях реалізувати граничні (критичні) переваги [9, с. 6].

Так, у 2016 році за рахунок курортного збору отримано всього 301,25 тис. грн., тоді як 300 тис. відпочиваючих за умови ставки збору в 1% від вартості перебування повинні були б поповнити казну міста більш як на 0,7 млн. грн. Це свідчить про те, що, хоча міська влада, територіальна громада приділяють велику увагу розширенню бази надходжень до місцевої казни від рекреаційної діяльності, досвід вказує на неефективну фіскальну політику на місцевому рівні (рис. 1).

Під час аналізу відтворювальних процесів у приміських районах, економіка яких нерідко носить переважно сільсько-

господарську спрямованість, використання моделі «ядро – периферія» порівняно з моделлю агломерації більш прийнятно у зв'язку з тим, що вона не є винятково урбаністичною, тому що описує процеси регіонального розвитку загалом, будучи однією зі спроб інтегрувати районний і міський напрями трактувань просторової динаміки.

Враховуючи специфіку такого роду проблем, обумовлених соціально-економічними особливостями приміських районів, а також їхню недостатню вивченість, доцільно, на наш погляд, як особливий напрям загальної теорії регіональної економіки виділити приміську економіку (подібно тому, як існує міська економіка як особливий напрям регіоналістики). Це буде сприяти інтенсифікації наукових досліджень у сфері вивчення соціально-економічних проблем приміських районів.

Велике значення при цьому має вивчення теоретичних і практичних аспектів управління приміськими районами. Так, з огляду на тісний взаємозв'язок соціально-економічних систем міста й приміського району, доцільно додати цьому району офіційний, особливий статус приміського району зі змінами, що випливають звідси, у системі оподаткування, фінансово-кредитній сфері й інших сегментах економіки. Цьому буде сприяти розробка соціально-економічної моделі приміського району.

Модель функціонування та управління будь-якою соціально-економічною системою включає кілька елементів, серед яких насамперед варто виділити стратегію її розвитку.

«Серед найбільш істотних недоліків оцінки реалізації стратегічних планів розвитку громад можна виділити слабке утримання й інтегрованість показників успішної діяльності міської спільноти, необґрунтованість їх індикативних значень, відсутність визначення бюджету пропонованих захо-

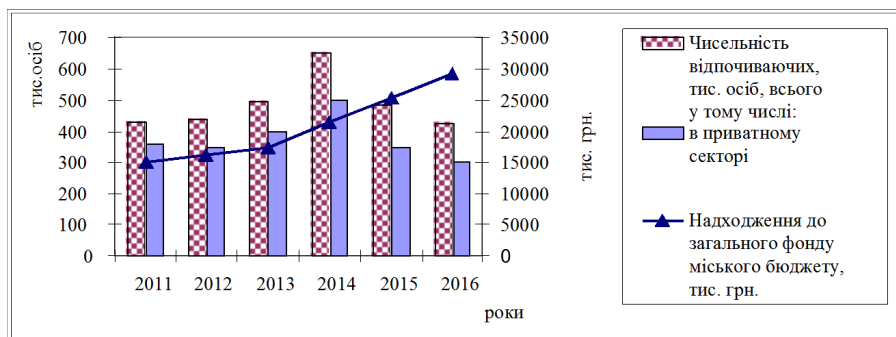

Рис. 1. Динаміка чисельності відпочиваючих і обсягів надходжень до місцевого бюджету протягом курортних сезонів 2011–2016 років

Джерело: розраховано автором

Таблиця 2

Природний та міграційний рух населення (станом на 1 грудня 2016 року)

Показники	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік
Народжені	1 090	946	998	997	1 143	907	879
Померлі	1 921	1 631	1 577	1 585	1 725	1 752	1 730
Природний приріст (скорочення) населення	-831	-685	-579	-588	-582	-845	-851
Прибулі	1 621	1 273	1 285	1 385	1 282	1 055	201
Вибулі	1 172	1 139	1 207	1 223	1 095	1 002	286
Міграційний приріст	449	134	78	162	187	53	-85
Загальне збільшення (зменшення)	-382	-551	-501	-426	-395	-792	-936

Джерело: розраховано автором

дів, недотримання єдиного формату планових документів» [10, с. 61].

Більш детально як приклад розглянемо питання управління й регулювання господарської діяльності Бердянського району Запорізької області. У наш час господарський комплекс Бердянського району є складним переплетінням підприємств, організацій й установ різних форм власності й відомчого підпорядкування, що мають різну цільову спрямованість розвитку. Географічне розташування району навколо великого промислово-рекреаційного міста не тільки визначило спеціалізацію сільськогосподарського виробництва, але й створило ряд серйозних проблем для нормального розвитку Бердянського району.

До них відносяться відсутність переробних підприємств, високий рівень міграції й рухливості населення. В результаті відчуження земель району під міську забудову, промислові об'єкти, садові ділянки, дачне будівництво тощо мають місце величезні негативні наслідки для життєдіяльності району: це й нерозвиненість мережі автомобільних доріг, збільшення обсягів автопасажирських перевезень, ріст криміногенної й пожежної небезпеки. Дуже гостро постають питання медичного обслуговування, зв'язку, забезпечення товарами народного споживання садово-городніх масивів і дачних ділянок.

На даному етапі основною метою розвитку Бердянського району є адаптація господарського комплексу до роботи в умовах глобальної економічної кризи, економічної під метою перебудови економічної структури до реалій ринкових відносин; соціальної під метою забезпечення достатнього рівня життя населення, соціального захисту незаможних верств населення; екологічної під метою створення сприятливого екологічного середовища життєдіяльності людини.

Завдання розвитку району можна сформулювати в такий блок:

- створення організаційно-правових основ переходу до відносин в умовах нестабільності;
- формування механізму, що регулює відношення між всіма суб'єктами господарювання в районі, з однієї сторони, й між районом і м. Бердянськом, з іншої сторони;
- забезпечення комплексного розвитку економіки району, що передбачає, по-перше, поглиблення приміської спеціалізації сільськогосподарських підприємств; по-друге, розширений розвиток сфери обслуговування населення; по-третє, ефективне використання природних, сировинних, трудових і матеріальних ресурсів;
- нарощування економічного потенціалу району на основі поглиблення переробки сільськогосподарської продукції, розвиток об'єктів виробничої інфраструктури (насамперед дорожнього й комунального господарства, зв'язку), розвиток промислового виробництва;
- розвиток підприємництва в курортно-туристичній сфері, фермерських господарств, аквапромислів.

Головне завдання полягає в тому, щоб вжити всіх необхідних заходів для того, щоб зупинити спад виробництва. Конкретизація сформульованих завдань можлива на основі розроблення основних напрямів розвитку району на перспективу.

Завдання й основні напрями розвитку Бердянського району дають змогу зробити певні прогнози, що задають показники функціонування районної економіки на перспективу. Отже, доцільно розробити три варіанти прогнозу, а саме оптимістичний, песимістичний і середній.

Розроблення стратегії й прогнозу розвитку Бердянського району варто здійснювати відповідно до концепції розвитку

м. Бердянська. Варто розробити й інші пропозиції нормативно-правового характеру, у яких би знайшли відбиття особливості приміського статусу Бердянського району, при цьому особливу увагу варто приділити пропозиціям про податкові пільги (наприклад, змінити структуру плати за право користування надрами на користь району).

З огляду на складну екологічну ситуацію в Бердянську треба, на наш погляд, вирішити питання про виділення коштів з державного бюджету району на капітальні вкладення в природоохоронні заходи, а також змінити структуру плати за право користування надрами під час видобутку копалин на користь району, а також вжити заходів щодо повноцінного збору земельного податку й збільшити ставки платежів за видобуток води промисловими підприємствами, а також вирішити питання зі стягненням плати із садово-городніх масивів і товариств індивідуальних забудовників за водозабір.

Вплив фактору близькості м. Бердянська на ефективність функціонування економіки Бердянського району позначається не тільки на рівні екологічного стану, але й на інших аспектах і відносинах.

Близькість до проведення АТО позначається й на стані доріг, які прийшли в повну непридатність, що впливає на інші компоненти економіки Бердянська та прилеглих рекреаційних територій.

Висновки. У статті нами розглянуті лише деякі проблеми міської економіки й екології – важливих напрямів регіональної економіки й регіональної екології, – однак важливим результатом є розгляд впливу приморського міста, що все ще не є агломерацією, на стан еколого-економічної системи навколишнього середовища, у чому й полягає певна наукова новизна роботи. Подальші дослідження дадуть змогу ці важливі наукові галузі регіональної економіки вивчити докладніше.

Література:

1. Ломовцева О.А. Методологические аспекты определения сущности и эффективности социальных инвестиций / О.А. Ломовцева, С.Ю. Соболева // Научные ведомости. – 2009. – № 1 (56). – С. 213–218.
2. Новикова Р.А. Феномен социальных и социально ответственных инвестиций в концепции социальной ответственности бизнеса / Р.А. Новикова // Культура народов Причерноморья. – 2012. – № 232. – С. 199–202.
3. Баюра Д.О. Соціальне інвестування як вищий рівень корпоративної соціальної відповідальності / Д.О. Баюра // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2011. – № 24. – С. 212–218.
4. Яневич Н.Я. Соціальні інвестиції: сутність і класифікація / Н.Я. Яневич // Логістика. – 2010. – № 690. – С. 144–149.
5. Салова Н.Ю. Развитие системы социального инвестирования в современной России : автореф. дисс. ... канд. экон. наук / Н.Ю. Салова. – М., 2011. – 28 с.
6. Шули С.Л. Методологічні підходи до типології регіональних суспільних систем / С.Л. Шули // Регіональна економіка. – 2007. – № 1. – С. 18–27.
7. Василенко В.Н. Модель распределения компетенций (полномочий) между центром и регионами / В.Н. Василенко // Экономика и право. – 2005. – № 1 (11). – С. 39–44.
8. Дробышевская Т.В. Основы городской политики : [монография] / Т.В. Дробышевская. – Донецк : ООО «Юго-Восток, Лтд», 2005. – 269 с.
9. Агафоненко О.Ю. Аналіз сучасних регіональних конкурентних позицій / О.Ю. Агафоненко // Держава та регіони, серія: Економіка та підприємництво. – 2007. – № 3. – С. 6–9.
10. Амітан В.Н. Розробка системи індикаторів моніторингу стратегічного планування розвитку територіальної громади міста / В.Н. Амітан, П.В. Гудзь // Економіка та право. – 2005. – № 1(11). – С. 54–63.

Кучер С.Ф. Диверсификация экономики приморского города

Аннотация. В статье рассматриваются подходы к диверсификации экономики приморского города и основные направления для стимулирования экономического и социального развития приморских территорий. В статье представлена взаимосвязь социального обеспечения, социальных инвестиций и социально-экономического развития приморского города. Статья рассматривает реализацию социальных программ с целью диверсификации экономики приморского города.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, приморский город, экономика приморского города, поощрение, механизм, субъекты, интересы, функции государства, местные органы власти.

Kucher S.F. Seaside town business diversification

Summary. The article examines approaches to diversifying the economy of the seaside city and the main directions for stimulating the economic and social development of the coastal territories. The article presents the interrelation between social security, social investments and socio-economic development of the seaside city. The article examines the implementation of social programs aimed at diversifying the economy of the seaside city.

Keywords: social and economic development, seaside town, economy of seaside town, promotion mechanism, actors, interests, state functions, local authorities.